

„felépitményekhez” igazították, idomították s ebben merült ki a belső politika. Ami alulról jött, azt meggátolták, ami felülről jött, az időnként forradalmat keltett. S a paraszforradalmakból nem az volt a tanulság, hogy eltüntessék a bajok okait, de az a bűnös igyekezet, hogy még jobban megnyirbálják a nép erejét. Ezért voltak nálunk félmegoldások vagy semmiféle megoldások. S ezért kell a lelkiismeretes írónak két évtizeddel a világháború után viharsarokként bemutatni Magyarországot legdusabb részét, mely pedig munkára, teremtésre volna alkalmas. A kasztokba merevedett uralkodó osztályok nem tudnak megoldást s még a konzervatív *Szekfű Gyula* is leszögezte híres választójogi cikkében, hogy katasztrófa lesz Magyarországra, ha továbbra is a középosztály tartja meg a vezető hatalmat. „A magyarságot sajátságos dunavölgyi elhelyezkedésében csakis a legtisztább és legteljesebb dinamika mentheti meg. Ezt a dinamikát azonban ma a kasztokba merevedett rétegekkel s a hivatalos szellemi élet mérhetetlen hárgyúságával szemben csakis az ország haladó szellemisége és a legmélyebbre vetett néprétegek képviselik.” Komoly reformok kellenek és nemcsak az uralkodó rétegek önbiztosítása a reform köpönyege alatt, a gazdasági színvonal igaz emelése kell, komoly népművelés gazdasági népiskolákkal, népkönyvtárral, népfőiskolával, cselekvés kell a puffogó frázisok helyett, csak így lehet megoldani a Tiszavidéken, Magyarország örök viharsarkában élesen látható történelmi kérdést.

Sulyosan komoly, égetően meggyőző irás Féja Géza könyve, alkalmas arra, hogy ~~tiszta látásra tanítsa azokat is, akik eddig látván sem látták, hogy milyen jövőt vetitnek az egész magyarságra az elintézetlen történelmi problémák.~~

(Rab Imre)

B I R Á L A T O K

BYRONTÓL KASSAKIG ÉS A „SZELLEM EMBERE”-IG

Az asztalomon feküdt *Ilyés Gyula* gyönyörű Petőfije, a Petőfi mellett pedig *Maurois* Byron életrajza, amelyet, bár egy kicsit meghempergeti is a sárban a hős lordot, mégis jólesett újra átlapozni, éppen Petőfire gondolva.

Az már csak véletlen volt, hogy éppen itt feküdt egy harmadik költő, *Kassák Lajos* két legujabb könyve és egy megkezdett cikk Kassákról, aki mostanában lett ötven éves. Elég sajnálatos véletlen volt, mert bármennyire is erőltettem az évfordulón köteles és önkéntes jóakaratot, két olyan örökifjú óriás árnyékában, mint Petőfi és Byron, a mi jó öregedő kor- és kartársunk sovány alakja bizony egészen porbaesettnek látszott s a cikk bizony befejezetlen maradt.

Sajnáltam és sajnálom, hogy ez történt. Mert a mi mai irodalom-szegény életünkben és életszegény irodalmunkban valóban semmire se jutunk, ha a lángész mértékével mérünk; ügyünket, hitünket, jövőnket jobban táplálja az, ha a gyengébbekben is felkutatjuk és felbátorítjuk a bennük rejlő erőt, mintha a nemlétező és lehetetlen még-jobbat és leg-jobbat hajhásszunk. Egy kis emberséges jóakarattal, egy kis bizakodó meg-hatódással, néha mindnyájunkon sokat segíthet. Mondhatnók például a költőről:

— Valamikor egy csomó jó verset és pár igen jó verset irt, máig is fel-felcsillog benne néha az őstehetség, de nagyjában és alapjában reménytelen szürkeség terjeng a műveiben.

De mondhatjuk ezt így is: — Bár mondanivalója már szétmállik a szellemi és művészi elégtelenségben és alig látszik hinni valamiben, itt-ott ezen a sivárságon is keresztültör a tehetség és a kor hangjának egy-egy biztató foszlánya...

Mégis másképp hangzik...

És mondhatjuk: ő nem tehet róla, ilyen a kor, a környezet légnyomása. Mondhatjuk: ösztönös látását, amelyet egykori osztályától és a természettől kapott, elborította a Bakony sötétsége, tüze-melegét kioltotta a sivatag poros szele. És mondhatjuk: bár sokat vétett, sokszor talán rá is vertek igaztalanul.

Valóban erre is gondolnom kellett, amikor Kassák ötvenedik évéről írni kezdtem: hogy valamikor a tusakodás vakságában sok megérdemelt ütés mellett lehet, hogy egy-egy eltulzott ütéset és visszaütést is kapott, helyesebben olyan ütések is, amelyek talán nem is annyira őt magát illették volna, mint egy harmadik, majdnem sérthetetlen felet: a jelennek azt az utvesztőmostohaságát, amely egy munkás-sorsból felsarjadzó szellemet béklyóba fog és nem hagy megvilágosodni.

„Sokan vagyunk — irtam, ha szabad idéznem a végig nem irt cikkből —, akik ma valamelyest meghatódva gondolunk vissza Kassák éveire, amelyek a mi éveink is, utjára, amely kisebb-nagyobb darabokon a mi utunk is egyben és akik nem egy letérésében vagy kerülő-utján nem mehettek vele együtt vagy éppenséggel megütköztek vele, ma, öregségének közeledtén megnyugodhatnak abban, hogy a dolgozó szegénységnek ez a tehetséges sarjadéka, ha nem is volt képes látásban és akarásban arra a színvonalra emelkedni, amelyen volt osztálya legjobbjai állnak, mégis, valamennyire, erőihez mérten ellentállott a tuloldal kísértő hívásának.”

„Valamennyire’ — ,erőihez mérten’ — ő, milyen nyulékony fonálból szövődik is a megértés fehér gyolcsa...

Ó Byron, ó Petőfi! Nézzétek, mi már mily kevéssel is beérjük!

Ó te drága, sánta skótom, aki „egész London” köpködése közben a lordok házában odaálltál, hogy gögős fajtádnak fejére kiáltásd a lud-dita rongyosok igazát és aki így kiáltottál fel:

Holtak ébrednek — s én tovább aludnék?

Szabadságharc foly — s én aludni tudnék?

A vetés érett — s tétlenkedve várnám,

Hogy más arasson? — —

és aki hazádat és a gyönyörű szemedért rajongó szépasszonyok hadát és főuri mivoltodat félretolva, arannyal, ágyukkal és löporral megrakodva egy kietlen „só- és halszagú” szigetre hajóztál, hogy a sároduikból kibujt szulióta pásztorok mocskos hadának vezéréként halj az emberiség jövőjéért!

És te, hortobágyi Byron, aki a magyarországi jobbágynépnek százszor, ezerszer odaadtad a lelkedet s érte buktál el egy lándzsadöféstől, mert még a kétségek napján is azt mondtad:

...én úgy halok meg, ahogy születém,

Meg nem fordulva, hajthatatlanul,

E névnek, melyet én magam teremtek,

Elpusztítója nem leszek magam!

Node nem is erről van szó. Elvégre el kell fogadnunk, hogy végső soron nem a testi tusában való közvetlen rész- vagy rész nem vétellel

mérik minden író nagyságát és ha a két hős életrajza el is vette nagyon a kedvemet attól, hogy Kassák életével foglalkozzam, a cikk maga abbamaradt, mielőtt Petófit olvastam volna. Abbamaradt még azon a ponton, ahol az életrajz végződik s a művekről kell beszélni. Kassák újabb munkáit és különösen legújabb két könyvét (*Akik eltévedtek* és *Három történet*) ez alkalomból olvasva és újra-olvasva, azt kellett mondanom, tulajdonképpen nincs is miről írnom. Hosszu történetek, mintha bennünket is és talán mindnyájunkat érdeklő emberekről és dolgokról, amelyekre azonban az ember másnapra már erőlködve is alig emlékszik. Egyet kivéve, a *Három történet* utolsó darabját, amelyben van némi életes tartalom és művészi felépítés, száz meg száz oldalakon át: valami pipafüst mellett unatkozó ember szenttelen és egyhangu előadása emberekről, akiket nem látni, dolgokról, amelyekről nem tudni biztosan, hogy vannak-e és bizonyos hosszadalmas lelki folyamatokról, amelyeken nem vagyunk képesek lelkünket végig gyalogoltatni. Legyünk tisztában: itt megint nem a kombattivitás hiányáról van szó, nem arról, hogy a szerző kerül a tárgyban a lényegre, hogy a valóságból hiányzik az igazság. Amennyiben ezek a hiányok érezhetők, művészileg is érezhetők, ez csak onnan van, hogy a tárgy és típusok megválasztásában viszont az író éppen elég szerepet juttat a szegénységnek, szerepelteti főleg az intellektüel- és tisztviselő-nyomort és ezzel ipso facto feltűzeli az olvasóban a kombattivitás igényét az íróval és művével szemben, ami aztán teljesen kielégítetlen marad. De, mint mondtuk, nem erről, vagy ennél is inkább arról van szó, hogy akit-amit megír, arra nem bírnak ráismerni, annak valóságát nem vagyunk képesek a hosszú, altató elemzésből előn kiérezni. Az ember kérdeve áll meg: vajjon szándékosan kerül-e az író minden színes rajzot, minden mese-konstrukciót, intenzitást, akciót — vagy egyszerűen nem ért hozzá? Szándékosság? Tízegynéhány évvel a Dada halála után és amikor már egészen rendben vagyunk a Muzsákkal? Vagy sietség csupán? Véletlen? Vagy éppen így kellett már ennek jönnie? És mi jöhet még? És a stilus hanyagsága, a magyartalanságok, a hibás mondatfűzések özöne és bántó képzavarok és hajuknál fogva erőszakolt hasonlatok és a múlt időnek a jelen idővel való folytonos civalkodása... Feltűnő, hogy az író maga nagyon megelégedettnek látszik, mégis, mert egyik könyvére írt *Evolúció*-ban visszautasítja az Istenek és a Muzsák segítségét, „ezekkel az égi hatalmakkal csak meglennék valahogyan” — írja és panaszt csak a magyar hivatalos körök ellen emel, akik a Baumgarten-díjtól elűtötték. Az olvasó pedig, miután a könyvet is elolvasta, amelyet a szerző a „földi Nagyurnak” válaszul és a „művészetet megbecsülő emberek figyelmébe” ajánl (igazi művészeknél elég szokatlan ön-biztossággal) az íróval együtt csodálkozik: de miért is valóban? Miért is bántják szegény embert? Ezekért a füstszinű történetekért nem tudni miről, amelyekben különösen csak a kinzó lassúság, ismétlődés és egyformaság tűnik fel?

Ime, főleg ezért kellett lemondanunk Kassák ötven évének ünneplésében való részvételünkről: hogy ne kelljen felelnünk ezekre a gyilkos kérdésekre.

Közben az író egy újabb publicisztikai közleménye vert fel bizonyos port: egy *Pesti Napló*-beli cikke, amelyben a spanyolországi önkéntesekről és az önfeláldozás haszontalanságáról ír, világmozgalmak felett törpálcát és mint mindig: „én és a többi két milliárd” attitűddel nem egy bizonyos, hanem minden létező véleményekkel és áramlatokkal kerül szembe.

Nem osztjuk teljesen *Madzsar* Józsefnek azt a felfogását, hogy Kas-

sák azzal, hogy tartózkodásra buzdít, a regresszió oldalára ment át, hogy azzal csak „leplezni akarja pozitív állásfoglalását”, hogy várni lehet, hogy Kassák majd nyíltan is a regresszió oldalára áll. Hogy egy kispolgári intellektüel fitymálja a tömegek áramlását és a milliós frontok között az önmaga nagyságát illegetve az emberiségnek prófétai tanácsokat ad, elég megszokott látvány és legfennebb az illető intellektüel teljes szellemi tökéletlenségét demonstrálja. Az, hogy az engem csipkedő bolha, mert kifogott rajtam, nálam okosabbnak is tartja magát, alig változtat valamit a helyzetemen. És, ha a bolha össze nem morzsolódik, ebben a „külvilággal való összetűzésben”, azt főleg rendkívüli parányiségének köszönheti. Nem hisszük, hogy valamelyest gondolkozó munkás, paraszt vagy intellektüel ma elhigye akárhány Kassáknak, hogy az adott helyzetben nem a két ellentett világnézet ütközik meg. Vagy azt, hogy „az ember, aki életét áldozza az eszméjéért, nem sokra becsülheti az eszméjét.” Hiszen minden ifjone ezer példán láthatja, milyen hatalmas, milyen szuggesztív módja a meggyőzésnek a személyes önfeláldozás, hogy az gyakran egyetlen valósulási módja az eszmének. Az ellenkezőjét csak az hiheti, aki sohase próbálta a világot valamiről meggyőzni, mert sohase voltak, mert ma sincsenek eszméi.

Kassák mostani okosságában éppen ez a feltűnő, a kiemelendő: a tökéletes eszmei üresség, az „intellektuális” giliszta-életek e szellemi törpesége. Állítani és semmivel alá nem támaszbani, hogy egy áramlat, amelyet milliók egyhangúan követnek, ez meg az a gonoszság és nem venni észre, hogy ez bizonyos sürgönyirodák irodalmából átvett nyersanyag — nincs ennél nagyobb szellemi koldusság.

Husz évig beszélni csak úgy kaptában, „szellemről”, a „szellem embereiről” és ezek uralmáról és husz évig elhallgatni, hogy milyen szellemről is van szó, kik azok a „szellem emberei”, hol találhatóak és mit is akarnak — nincs ennél nagyobb szellemi sivatag.

És ime miért tértem vissza ebből az alkalomból — különben elhallgatható lett volna — két újabb könyvére is, miért említettem ugyanitt ötvenedik évét: mert az az érzésem, hogy könyveinek az az élettelen szürkesége, foghíjassága és nivótlansága, amelyről fennebb beszéltünk, valójában éppen ennek a husz év óta gilisztáskodó szellemi törpeségnek a lerakódása.

Igaz: a művész, művein keresztül beszél és másra nem köteles. Fiatalon is, tudatlanul is mondhat nagy dolgokban különvéleményeket, adhat az emberiségnek tanácsokat, vezethet bennünket mozgalmakba vagy ellenük, nem kell ugyszólván semmit bizonyítani, nem kell semmire hivatkozni. Tekintélye, varázsa, zászlója: a művészi tehetségében rejlő ígéret. De aztán, ahogy az évek mulnak, a tehetséggel nem elégszünk meg, várjuk a műveket, követeljük, hogy azok adjanak választ, tanítást, megnyugvást és ösztönzést az élet kérdéseinek utvesztőiben, mondjon valami újat az emberi életről, az emberi lélekről, önmagunkról, nyissa meg előttünk a mélyben rejlő titkokat.

20-30 éve, hogy feltűnt Kassák művészi tehetsége. Az ígéretet örömmel fogadtuk és vártunk. Bár tudatlansága és irodalmi faragatlansága mindig feltűnő volt, türelmesen hallgattuk primitív és zagyva okoskodásait, a „komikus ember”-t, az „aktivizmus”-t, a „szintétikus irodalmat” stb., stb. és azt se vettük zokon, hogy — mint az autodidaktákkal és prófétákkal gyakran megtörténik — nem egyszer újra és újra felfedezte a puskaport vagy éppenséggel a faltörő-kost és a legtöbbször éppen önmagával került ellentmondásba. Bár prófétaságát soha példák, tettek nem igazolták (a legkevesebb, amit a tudományokat fumigáló apostoltól el-

várunk), ugyszólván pusztá becsület-szóra tudomásul vettük apostoli mivoltát és megint vártunk. Vártunk mind a mai napig. Azok a nagy művek, amelyek az író kulturális elmaradottságát és elméleti együgyűségét ha nem is igazolnák (óh nem!), de legalább megbocsáthatóvá tennék és még valami ösztönösen művészi felsőbbbségét mutatnák és jogot adnának neki arra, hogy pálcát törjön afölött, amit milliók gondolnak, éreznek és akarnak — ezek a művek nem jöttek és mind máig még kilátásban sincsenek. De az író „intuitív” gőgje mind fennebb hág a lét-rán, miközben „igazságai” csak még jobban vékonyodnak és sekélyesednek.

Azt hiszem, jogosan tehető fel már a kérdés: vajjon megengedhetjük-e tovább is ennek az embernek, hogy vizsgálat és bizonyítás nélkül csak úgy isten prófétája jogán biráskodjék? Hogy nem tudni milyen „intuitív” kinyilatkoztatás jogán tovább is szembeszálljon nemcsak a nála többet tanultakkal és jobbat akarókkal, de egyszerűen a tényekkel és főleg, hogy felelősség és következmények nélkül nagy nyilvánosság előtt össze-vissza beszéljen? Itt van például, hogy a többiről ne is beszéljünk, ez a mostani nagyot-mondás a „politikusok”-ról, akik „már nem képesek egyensúlyba hozni a világot” és a „szellem emberei”-ről, akiknek jönniök kell, hogy mentsék meg a világot. Kérdezhetnők: hát ezt hogy értsük? Miért is kerültek itt a politikusok hirtelen mind egy kalap alá? és mi is az a „politikus”, mint általános gyűjtő-fogalom és mi a „szellemi ember”, mint ennek az ellentettje? A politikus nem lehet „szellemi ember” és a „szellemi ember” nem lehet „politikus”? Vagy, ha úgy gondolja, hogy „szellemi ember” mindenki, aki jelenleg „csak” szellemi eszközökkel hat az eseményekre (művészek, tudósok, technikusok) és nem „szellemi ember” az, aki a közügyek intézésével közvetlenül is foglalkozik — nem válnak-e a „szellemi emberek” is közönséges „politikusokká” abban a percben, amint a hívásnak engedve hozzáfognak, hogy „egyensúlyba hozzák a világot”? És, aki cikket ír és világesemények felett ítélkezik és közügyekben tanácsokat ad és a „szellem emberei”-nek itéli oda az irányítás jogát — nem politikus? És mivel garantálja az író, az egy költői becsületszaván kívül, hogy a mai „csak”-művészek, tudósok, technikusok, stb. irányítása mellett (akiknek többsége az élet gyakorlati kérdéseiben teljesen járatlan) világunk hamarabb jut „egyensúlyba”, mint a mai vezetőké alatt, akik között nem egy, mint művész, tudós, technikus, stb. is megállja a helyét és akik az élet dolgáiban legalább is tudják miről van szó? És milyen egyensúlyról is van szó? És egyáltalán tényleg mai világunkról beszélünk-e vagy valami plátói álomról? De e kérdéseket, amelyek Kassák egyetlen mondata nyomán, mintegy maguktól tolnak egymásra, nem azért irtam le, hogy vitázzak. Nyilvánvaló hogy a legegyszerűbb fogalomzavarral állunk szemben. De mert fennebb össze-vissza beszédéről szóltam, demonstrálni akartam, hogy nem tuloztam. Sajnos, e helyen és körülményeink között nem mutathatjuk ki, hogy Kassák többi látnoki mondásai is ilyen menthetetlenül dőlnek fel, mindjárt az első próbára. A maiak épp úgy, mint a mult-beliek, mint a tiz és husz év előttiek. De amit az ifjú vasmunkásnál elnéztünk, amit a még mindig fiatal és tehetséges költőnél sem vettünk zokon, amit a még mindig nem öreg és mindig sokat-ígérő regény-írótól még mindig eltürtünk, azt talán mégsem engedhetjük már meg az öregedő és ígéreteit rosszul teljesítő literátornak! És azt kell már mondanunk: becsületszóra eleget ittunk és elégszer tettünk már kivételt, most már tessék csak, mint minden rendes halandó teszi, okosan, világosan, tudományosan megmondani, miről beszél, mit hogyan ért, mit mivel bi-

zonyit, mit miből következett, hisz, vagy sejt. Az írónak különben, még ha vagy husz könyvében sem volt képes valami igazán jelentőset mondani az életről, a világról, még talán lehetnek okos tanácsai, használható elvei a közélet kisebb-nagyobb kérdéseiben, — de ezt tessék külön megmutatni. Ötven év még nem a vég, de már messze tulesik a fakardos csaták idején: Kérjük már letenni a hamis kardot és elővenni, ha van olyan, az igazit, hadd lássuk tisztán, vág-e az éle és kit hogyan sebez? Lehet, hogy az süil ki, amit Madzsar mond és hogy a zagyva dadogás csak takarója valami tudott és akart célnak. Lehet, hogy nem ez süil ki. Lássuk! És a legkevesebb, amit az írótól, az egyszerű cikkirótól is megkövetelünk, hogy mielőtt odaül, hogy az emberiségnek gyakorlati tanácsokat adjon, sokat gondolkozzék és mielőtt gondolkoznék, hosszasán készüljön fel, táplálja és élesítse a tudományát. Ha pedig ehhez már túl öreg; ha kardja suta; ha karja nem bírja — hagyja az ismeretlenségben való erőlködést, amely az író műveit is csak kompromittálhatja és öregségére szégyent hoz. Akkor már jobb, ha megmarad a regényeinél. Persze igazi kultúra, nagy szellemi felkészültség nélkül a művészetben többnyire épp úgy nem lehet nagyot alkotni, (ezt is a legjobban Kassák sok sikerületlen munkája igazolja), mint ahogy nem lehet csupán a kultúra eszközeivel valamit is változtatni a világ során. De, mint mondtuk, számolunk a lehetőséggel és az új lángész jöttéig beérjük annyival, amennyit az adott emberektől, az adott viszonyok között várni lehet. Azután: művészi téren már láttunk csodákat, különösen ha a tehetség őszinte valóság- és igazság-tisztelettel párosul. Feltételezhetjük-e ezt Kassákról? Kicsit nagy előleg ilyen rossz adósnak... Mindenesetre egyelőre tartózkodunk attól, hogy véleményőszinteségét kétségbevonjuk és szándékait gyanuba fogjuk. Ez a legtöbb, amit ma vele szemben még tehetünk.*

(Köves Miklós)

FORMA ÉS VALÓSÁG. Ha nem véletlenül történik és nem a recenzió-muszáj-sorrendjéből adódik: nagyobb perverzítást el sem tudok képzelni, mint Sinclairet és Borchardt-ot egy sikon. Hogy Upton Sinclair kicsoda, ezt a lap hasábjain nem kell külön megmagyarázni. Rudolf Borchardt a mai német irodalom egyik legelőkelőbb formaművésze. Konzervátor és ujitó, distancirozott és szertelen. De a szertelenség nála sokféle: a mindenbe-beleélés, az újratétel, mely azonban sohse reflexió, de újáteremtés. Játékos és aszkéta egyben. Inyenc falat, de nehéz falat, élvezni csak azok tudják, akik megemésztik. Nagyrabecsült fogalom: egy majdnem-Stefan George. Tehát kevesen ismerik. A forma szigora és makulátlansága mást nem is eredményezhet. Minden a forma. Ami formába önthető, az tartalom. Ami formát kapott, az mondanivaló. Izgató tünemény: Borchardt a szenvedély és fegyelem kiegyensúlyozottsága. A szenvedély a lényegét szédülja, Borchardtnál a szenvedély a kristályosító erő. Tipikus barokkember, de még le sem írod a jelzöt, már kiütöközik

* Utólagosan olvastam Kassák egy újabb cikkét, most már az egyén és a tömeg általános kérdéséről, valamint Bálint György válaszcikkét. Előbbiről, amely Gustave Lebon rég elavult és újabban Németországban felfrissített nézeteinek gyenge másolata, csak annyit mondhatok, hogy ez viszont Kassáknak husz év óta bizonyos szünetekkel mindig hirdetett „világnézete.” Ami Bálint György válaszcikkét illeti, azt nagy egészében mint igen találót üdvözölhetem, de tévesnek látom abban, hogy Kassák „pálfordulásáról” beszél. Mint fennebb jeleztem, K. mindig, még akkor is, amikor „forradalmárnak” vallotta magát, bevallottan individualista volt, a tömeget, ugysis mint olvasóközönséget és ugysis mint politikai tényezöt, nyíltan lenézte és ha egy bizonyos időben „kollektiv emberről” beszélt, ezalatt legjobb esetben a művész énjének „kollektiv” voltát, különben pedig körülbelül azt értette, amit manapság a „Führer” fogalmával helyettesítenek. (K. M.)